

سلسله تکزنگاشت‌های
الگوی اسلامی ایران پیشرفت

آمایش سرزمین و نقش آن در تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت ۱۳۹۳

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی:

**باید در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت
بر چهار عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی تکیه شود
که در این میان، موضوع «فکر» بنیانی‌تر از بقیه عرصه‌ها است**

در دیدار اعضای شورای عالی
مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۱۳۹۱/۱۲/۱۴

سرشناسه	ایراهمزاده، عیسی، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	آمایش سرزمین و نقش آن در تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت/نگارش عیسی ایراهیمزاده؛ [به سفارش] مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۳.
مشخصات نشر	۱۰۴۵ ص.
مشخصات ظاهری	سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ ۱۱.
فروست	۵۰۰۰۰ ریال؛ ۹۴۶۴۹ ۶ ۸-۶۰۰-۹۷۸
شابک	و اسبعت فهرست نویسی: فبا
یادداشت	کتابخانه
موضوع	آمایش سرزمین ایران
موضوع	آمایش سرزمین
موضوع	توسعه پایدار ایران
شماره افزود	مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
رده بندی کنگره	۱۳۹۳ ۱۳۹۳ ۱۳۹۳ ۱۳۹۳
رده بندی دیویی	۳۷۰.۱۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۳۵۴۶۴۷۶

**سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:
آمایش سرزمین و نقش آن در تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت**

نگارش: دکتر عیسی ایراهیمزاده (دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری- منطقه‌ای دانشگاه سیستان و بلوچستان)

ناشر: نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوبت چاپ: اول، اردیبهشت ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۶۴۹-۶-۸

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

تلفن: ۰۲۱ ۸۸۶۳۴۰۰۸ - ۰۲۱ ۸۸۰۱۴۶۴۸

www.olgou.ir

Email:olgou@olgou.ir

نشانی: تهران، خیابان خلال آل احمد، روبه‌روی بیمارستان شریعتی، شماره ۳
تمامی حقوق این اثر متعلق به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.
مسئولیت دیدگاه‌های بیان شده در این تک نگاشت بر عهده مؤلفان محترم است.

پیشگفتار

تعیین مبانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت کشور در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باید با مشارکت گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این مرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه جانبه و پایدار خواهد بود که مبانی اسلامی و اقتضائات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

اینک مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در آستانه اتمام سه سال تلاش‌های علمی، تخصصی و فکری درباره پیشرفت اسلامی ایرانی، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی، تاسیس اندیشکده‌های مرکز، انتشار صدها مقاله ارزشمند و تهیه نقشه راه تدوین الگو و انجام برخی از مراحل آن، در نظر دارد با هدف تولید دانش و گسترش و تعمیق ادبیات موضوعی در حوزه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، آثاری را به صورت تک نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید. تک نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص نگاشته می‌شود. تک نگاشت از نظر حجم و محتوا حد فاصل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی پیشین و افزودن یافته‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسله یاری رساندند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

فهرست

۷	چکیده
۹	مقدمه
۱۲	آمایش سرزمین و برنامه ریزی فضایی؛ ابعاد و کارکردهای توسعه ایی آن
۱۲	آمایش سرزمین و ابعاد کارکردی آن
۲۰	برنامه ریزی فضایی؛ زمینه‌ها و کارکردهای توسعه ایی آن
۲۶	آمایش سرزمین و ویژگی‌های آن از منظر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۳۲	مقیاس و ابعاد برنامه ریزی آمایش سرزمینی
۳۸	نقش و جایگاه آمایش سرزمین در سطوح ملی، منطقه ای و محل
۳۹	سطح ملی
۴۱	سطح منطقه‌ای (خرده ملی)
۴۲	سطح محلی
۴۳	سازمان‌ها و آژانس‌های خارجی
۴۴	تجارب و رویکردهای برنامه ریزی آمایشی در ایران و جهان
۴۴	سابقه برنامه های آمایشی در جهان
۴۸	روند برنامه ریزی آمایش سرزمین در ایران
۴۸	تحولات برنامه ریزی های آمایشی و برنامه اول عمرانی
۴۹	برنامه دوم عمرانی و بازسازی سازمان برنامه
۴۹	برنامه سوم عمرانی و شکل گیری سازمان‌های عمران منطقه‌ای
۵۰	برنامه چهارم عمرانی و تدوین برنامه های توسعه منطقه‌ای
۵۱	برنامه پنجم عمرانی و تهیه برنامه جامع آمایش سرزمینی
۵۲	ستیران و اولین برنامه جامع آمایش سرزمین در ایران
۵۳	برنامه ششم عمرانی و وقوع انقلاب اسلامی
۵۴	طرح پایه آمایش سرزمین جمهوری اسلامی
۵۴	طرح کالبدی ملی (طرح جامع سرزمین)
۵۶	مرحله سوم مطالعات آمایش سرزمین در ایران
۵۸	رویکردهای اساسی در برنامه ریزی آمایش سرزمینی
۵۹	سطوح چندگانه پایداری توسعه

۶۰	ابعاد پایداری آمایش و توسعه
۶۲	ابعاد مادی آمایش و توسعه پایدار
۶۵	توسعه منطقه‌ای پایدار
۶۶	ارزیابی پایداری توسعه آمایشی
۷۱	تحلیلی بر ساختار سازمان فضایی و آمایشی ایران
۷۱	جایگاه آمایش سرزمین در نظام برنامه ریزی کشور
۷۳	رویکرد راهبردی توسعه آمایشی
۷۶	عوامل موثر در شکل‌گیری سازمان فضایی
۷۶	عوامل غیر ارادی
۷۷	عوامل ارادی
۷۹	عناصر ساختار فضایی
۷۹	قطب‌ها و کانون‌های توسعه
۷۹	محورهای توسعه
۸۰	نواحی توسعه
۸۰	ویژگی‌های ساختاری سازمان فضایی ایران
۸۰	عدم تعادل کلی در ساختار فضایی کشور
۸۱	عدم تعادل درونی در ساختار فضایی کشور
۸۲	تحلیل عملکرد سازمان فضایی کشور
۸۲	بررسی تقسیم کار تخصصی بین مناطق و عوامل آن
۸۵	علل کارایی پایین و مشکلات موجود در تقسیم کار تخصصی مناطق
۸۵	عدم تطابق وظایف تخصصی با قابلیت‌ها و موقعیت منطقه
۸۵	عدم تناسب مقیاس فعالیتهای تخصصی با ساختار اقتصادی منطقه
۸۶	عدم تجهیز و پشتیبانی لازم از فعالیت تخصصی منطقه
۸۶	عدم تنظیم روابط بین منطقه‌ای بر اساس تخصص‌های منطقه‌ای
۸۷	نقاط قوت و ضعف سازمان فضایی موجود کشور
۸۷	نقاط قوت
۸۷	نقاط ضعف
۸۸	تحلیل شاخصهای اقتصادی-اجتماعی در مناطق کشور
۸۹	توزیع فضایی جمعیت و نیروی انسانی کشور
۹۲	توزیع منابع طبیعی کشور
۹۴	توزیع فضایی فعالیت‌های صنعتی و معدنی کشور
۹۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۹۹	منابع

چکیده

اصولاً آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی، علاوه بر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و غیره، دارای وجه فضایی نیز هست. بر این اساس، در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، جهت هماهنگ‌سازی تأثیرات فضایی سیاست‌های سایر بخش‌ها، از توسعه اقتصادی برای دستیابی به توزیع بهینه‌ای میان مناطق صورت می‌پذیرد. از این دیدگاه، اساسی‌ترین رویکرد آمایش سرزمین توسعه پایدار می‌باشد و توسعه پایدار ذاتاً مفهومی ارزشی است که در آن مسئولیت‌ها و نیازهای نسل حاضر و نسل‌های آینده مد نظر می‌باشد. از مهمترین ویژگی‌ها و ضرورت‌های آمایش سرزمین ملی می‌توان به مواردی چون، نگرش همه‌جانبه به مسائل، کل‌گرایی، هدفمندی، دورنگری، آینده‌نگری، انعطاف‌پذیری، معطوفیت به اراده و دارای نگرش کیفی و استنتاج فضایی، مشارکت‌جویانه و نتیجه‌گیری‌های مکانی از استراتژی توسعه ملی و عوامل پیوند دهنده برنامه‌های کلان و برنامه‌های منطقه‌ای اشاره نمود. بر این اساس، آمایش سرزمین باید مبتنی بر ترکیب دو روش برنامه‌ریزی «از بالا به پایین» و «از پایین به بالا» باشد، تا بتواند کمبودها و نارسایی‌های هر دو برنامه‌ریزی فوق را مرتفع ساخته و راهبرد پیشرفت و توسعه یکپارچه سرزمین را فراهم سازد؛ و این همان چیزی است که باید الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به منظور تعادل بخشی توسعه مبتنی بر عدالت اجتماعی در کشور به دنبال آن باشد. درعین حال، آمایش سرزمین دورنگر است و بازشناسی نتایج منطقی گزینه‌ها و گرایش‌های انتخاب‌شده در این فرآیند، در کوتاه‌مدت یا در میان‌مدت امکان‌پذیر نیست، زیرا درک و توصیف نتایج تغییرات ساختاری یا تحول برخی از عوامل که از پایداری بالایی برخوردار هستند (مثل؛ جمعیت، منابع طبیعی و محیط زیست)، به یک چشم‌انداز دراز مدت نیاز دارد. از این رو در آمایش سرزمین، التزام به یک افق و چشم‌انداز بلندمدت

ضروری است. در نتیجه، در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، از این منظر، علاوه بر چشم‌انداز بیست ساله ۱۴۰۴، بایستی چشم‌انداز بلندمدت ۱۴۵۰ و پس از آن نیز طراحی و ترسیم گردد. از این دیدگاه، با توجه به الگوی موجود توزیع فضایی جمعیت کشور، استنباط می‌شود که توزیع نامتعادل امکانات در مناطق مختلف، نابرابری‌های وسیع منطقه‌ای را در توزیع و آرایش فضایی جمعیت کشور به وجود آورده است. در عین حال به دلیل عدم بهره‌برداری از امکانات و قابلیت‌های ناحیه‌ای، در درون مناطق نیز عدم تعادل در آرایش جمعیت مشهود است. به طور کلی با توجه به پراکنش جمعیت در پهنه سرزمین ملی، ملاحظه می‌شود که گستره وسیعی از کشور (در مناطق شرقی)، که قریب نیمی از وسعت سرزمین ملی را دربرمی‌گیرند، تنها ۲۰ درصد از جمعیت را در خود جذب نموده‌اند؛ در حالی که در نیمه دیگر کشور، که مشخصاً مناطق مرکزی، غربی و شمالی کشور را شامل می‌شوند، بیش از ۸۰ درصد جمعیت تمرکز یافته‌اند، که از منظر آمایش سرزمین، این سازمان فضایی بسیار نامتعادل بوده و باید در جهت رسیدن به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، سازمان فضایی موجود کشور بازبینی و نهایتاً به منظور پخشایش فضایی-مکانی بهینه جمعیت، فعالیت و اشتغال، تعادل و توازن آن، برنامه‌ریزی گردد.